

Rozhledy matematicko-fyzikální

Rozhovor s profesorem Vlastimilem Dlabem

Rozhledy matematicko-fyzikální, Vol. 97 (2022), No. 2, 6–18

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/151071>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2022

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ*:
The Czech Digital Mathematics Library <http://dml.cz>

Rozhovor s profesorem Vlastimilem Dlabem

Profesor Vlastimil Dlab (narozen 5. srpna 1932) je autorem mnoha článků pro Rozhledy matematicko-fyzikální. Vyznačují se zajímavostí a pestrostí témat (např. geometrie, aritmetika, komplexní čísla, kombinatorika) a vše je v nich srozumitelně a precizně vysvětleno. Jsou vhodné pro použití při výuce (bojují proti biflování se vzorců bez porozumění). U příležitosti jeho významného životního jubilea bychom rádi nabídli čtenáři možnost dozvědět se více o zajímavém životě a osobnosti tohoto matematika světového významu. Text vychází z rozhovoru se studenty Gymnázia Turnov z roku 2018 a je doplněn odpověďmi profesora Dlab na čtyři závěrečné dotazy redakce. Podrobný rozhovor z roku 2017 najdete též v [1].

* * *

První stupeň základní školy byl v dobách vašich studií jiný než dnes. Jak tedy vypadala výuka tehdy? Jakým způsobem se odlišovala od té dnešní?

To je těžká otázka, jelikož přesně nevím, jak současná výuka vypadá. Ale popíši vám, jak já procházel základní školou, která se tehdy jmenovala obecná. Tím popíši také školu, která byla na malé vesnici, což s sebou nese fakt, že některé třídy bývaly často spojovány do jedné. Možná to bude působit podivně, ale když se teď podívám zpět, tak to možná bylo prospěšné. Alespoň v mém případě. . .

Chodil jsem do obecné školy ve Bzí, což je dnes součást Železného Brodu. První třída byla samostatná. V ní bylo za úkol naučit žáky základním počtům a čtení. Bylo ovšem hodně žáků, kteří přicházeli do první třídy a už počítat a číst uměli, a tak jim výuka opravdu mnoho nepřinesla. Spíše naopak, jelikož žádné výjimky, kdy by bylo možné přeskočit do vyšší třídy, v té době neexistovaly. Nechci říci, že to byla „nuda“, to je moc silné slovo, ale opravdu výuka řadě žáků moc nepřinesla. Pamatuji si, že jsme stále a stále četli krátké pohádky, některé jsem už uměl doslova nazpaměť. Nedělo se tedy většinou nic moc zajímavého, a jelikož se jakákoli nepozornost tehdy trestala, často jsem v první třídě držel nad hlavou z kabinetu „vypůjčené“ kameny nebo klečel.

Teprve od druhé třídy, kde už byla druhá, třetí, čtvrtá třída dohromady, bylo na jednou něco zajímavého. Porovnávání s tím, co se učilo

v jiných třídách, určité závodění mezi žáky – za správné odpovědi jsme dostávali čtverečky na nástěnku – a to už pak byla zábava. Vzhledem k dalšímu studiu bylo tenkrát důležité, že z takové školy se většinou postupovalo do měšťanky – tedy do hlavní školy. Dostat se tehdy z vesnice na gymnázium nebylo tak snadné jako teď, protože se o gymnáziích na mnoha vesnicích moc nevědělo. V mém případě to byla rozhodně náhoda, že tenkrát Pojizerské listy oznámily soutěž o pět míst v sekundě a že do naší školy přišel v březnu 1942 nový, velmi osvícený pan řídící František Riegel, který systém gymnázií znal, a přesvědčil mého otce, aby mě na přijímací zkoušky v Turnově přihlásil. To bylo v době, kdy jsem už chodil prvním rokem do hlavní školy v Huntířově.

Musím poznamenat, že se jedná o dobu druhé světové války. Počet gymnázií byl drasticky redukován: gymnázia na severu tehdejšího protektorátu byla pouze v Turnově, Jičíně, Mladé Boleslavi a Hradci Králové. Soutěživost byla velká, protože nebyly dovoleny paralelky a v jedné třídě mohlo být jenom třicet žáků.

Říkáte „přesvědčil“, znamená to tedy, že váš otec původně nechtěl, abyste šel na gymnázium?

O studiích na gymnáziu se tehdy na vesnicích jako je Bzí neuvažovalo. Ne, že by otec nechtěl, abych odešel studovat právě gymnázium! Bylo to ale tak, že my z vesnic jsme byli připraveni vyučit se v povolání, které bylo vesnici blízké. Musíte si uvědomit, že při zkoušce, která byla ze všech předmětů, jsem byl vyzván ke zkoušce z matematiky, ovšem já to slovo do té doby neslyšel. Tak jsem letěl za tátou a ten taky nevěděl, co je matematika. My jsme znali jenom předmět, který se nazýval počty s měřičstvím. Taková byla situace: odstup města a vesnice byl tehdy zcela jiný než dnes.

Zkoušky jsem udělal, byl jsem ale šestý a bylo jen pět míst. Tak mně nabídli, abych začal v primě, což bylo vlastně mým štěstím. První reakce mého otce byla: „Když tě nevezmou do sekundy, tak tam nepůjdeš,“ ale pan řídící Riegel otce opět přesvědčil, a tak jsem opustil měšťanku v Huntířově a začal studovat v Turnově.

Studovat gymnázium tehdy ale neznamenalo nic lehkého! Zvláště pro vás, když jste ze Bzí musel zdolávat pěšky každý den téměř patnáct kilometrů. . .

To ano. Navíc situace ve škole byla trochu jiná, než jakou ji znáte dnes. Známek bylo šest. A nejlepší známku „sehr gut“, tedy jedničku, mohli dostat jenom dva žáci ve třídě, čili my jako kluci z vesnice nebo

odjinud jsme nikdy neměli šanci dostat jedničku. To zkrátka nepřipadalo v úvahu. Já jsem svoji první jedničku dostal až po válce.

Vaše studijní léta na gymnáziu probíhala na pozadí válečného konfliktu. Jak student reálného gymnázia v Turnově pocítoval, že vyrůstá v období protektorátu? Došlo k nějakým změnám oproti obecné škole v Bzí?

Život se skutečně značně proměnil. Válečné napětí, nebezpečí, popravy nevinných lidí – to všechno bylo denní záležitostí. S odstupem času musím ale dodat, že dnes v dobách míru si hrůzy války uvědomujete více, než pokud jsou každodenní součástí vašich životů a musíte se jim neustále přizpůsobovat.

Musím rovněž podotknout, že, všeobecně řečeno, děti byly od válečných hrůz do jisté míry izolovány. Ve vlacích a vůbec všude byly stálé kontroly, které se ale děti netýkaly. Děti klidně mohly chodit přes hranice do Sudet a zase zpátky. A tak jsem chodíval k paní Wolfové, která uměla česky, s láhvemi do Sudet pro pivo! Pivo nebylo v Protektorátu k dostání, kdežto v Sudetech ano. Čili pro děti znamenala válka něco jiného než pro dospělé, byl v tom velký rozdíl.

Pamatuji si ale na jednu konkrétní situaci: Do školy jsem odcházel brzy ráno, za tmy. Bylo to v době, kdy byly celé vesnice srovnány se zemí; došlo k eliminaci Lidic a Ležáků a najednou byla obklíčena i naše vesnice. . . Odcházel jsem tak ze Bzí, které bylo kolem dokola celé obsazeno německým vojskem. Tehdy jsem vůbec nevěděl, co všechno se během dne může stát. . .

Vzpomínám však také, že i mezi těmi německými vojáky, mnohdy i SS, se objevil přístup k dětem často až přátelský. Rádi se dávali do hovoru, zkoušeli, jak umíme německy a tak dále. Měli doma zřejmě děti, tak jsme jim za ně asi poskytovali jakousi náhradu.

Ptáte se na změny oproti škole v Bzí. Mé studium začalo v současné budově turnovského gymnázia. Později zde byla zřízena vojenská nemocnice a gymnázium bylo přesunuto do dívčí školy v ulici 28. října. Ale to nebyla poslední změna, záhy jsme se učili v budově chlapecké školy vedle sokolovny. Tam jsme se ke konci války učili třikrát týdně, a když se blížil její úplný konec, tak se do školy chodilo jen pro úkoly. V zimě 1944/45 se už ani netopilo.

Stále byly ohlašovány nálety. Zprvu to byl nálet „L patnáct“, což znamenalo, že letadla byla patnáct minut od nás. Ale pak přelétávala tak často, že už byly hlášeny jenom nálety „L pět“. Kdykoliv došlo k nějaké takové výzvě, museli jsme opustit budovu školy. . .

Za chlapeckou školou, tam němečtí mladí vojáci kopali zákopy. A ti se s námi bavili opravdu velmi přátelsky, taky se jim nelíbilo být ve válce.

Vše se drasticky změnilo v pětačtyřicátém roce, kdy z nás třiceti, z jedné třídy, najednou byla tercie a hned tři třídy (paralelky).

Nematuroval jste ovšem ke konci války, takže jste zažil i rok 1948, pocítil student nějak komunistický převrat?

Já si ho nějak zvlášť nepamatuji. Pamatuji si ale jednu situaci, z níž pramenil opravdu velký problém. Mám na mysli jednu návštěvu kina, které je dnes již opuštěné. Během studia jsme tam se školou často chodili. Tehdy bylo běžné, že se před filmem promítaly aktuality. Při jedné z návštěv ve čtyřicátém osmém roce tak aktuality sdělovaly přebrání moci Gottwaldem. My studentí jsme na to, když to řeknu velmi jemně, hlasitě reagovali. Pamatuji, že z toho potom vznikly velké problémy pro gymnázium. Ta doba se ale více dotkla učitelů, ti byli pod mnohem větším tlakem.

Změnilo se například i to, že se na gymnáziu přestalo vykat. Za války nebo za první republiky se už i primánům vykalo, zrovna tak jako profesorům. Brzy po čtyřicátém osmém roce bylo ale nařízeno tykat, a to i učitelům. To se projevovalo tak, že některým jsme si tykat dovolili a některým ne. Záleželo to z velké míry na učiteli.

Prožil jste na gymnáziu zásadní etapy novodobé československé historie, co vám ale turnovské gymnázium přineslo do dalšího života? Vzpomínáte třeba na nějaké profesory?

No samozřejmě, měl jsem úžasné profesory. A obzvlášť v tom, co jsem si později vybral ke studiu na univerzitě. Když jsem odcházel z gymnázia, nevěděl jsem, zdali budu studovat fyziku nebo matematiku. Oba předměty však vyučovali úžasní profesori. Ke konci studia na nás měl velký vliv hlavně profesor Tomáš Augustin a už i předtím, profesori Vincent Maršálek, Wolf, Pour a na fyziku Pelant. To byli opravdu úžasní profesori a měli rozhodně velký vliv na studenty, rozhodně tedy na mne.

Máte nějakou vzpomínku, třeba i osobní, která je nějak spojena s gymnáziem v Turnově?

No, to je široká otázka. Tak velká vzpomínka je, jak jsme hráli divadlo. Fakticky jsme s tím byli dost úspěšní, a to i v kraji! Samozřejmě také tady v Turnově nebo třeba v Železném Brodě. Hráli jsme Moliérovu hru *Jeho urozenost pan Bařtipán*. Slušněji přeloženo je to *Měšťák šlechticem*, ale my jsme užili výrazu Bařtipán. Hrou jsme samozřejmě strávili hodně času: zkoušky, příprava jeviště a tak dále, což vedlo k vyhýbání se různým

zkouškám z různých předmětů, kde to jen šlo. Rovněž ale záleželo na učiteli, do jaké míry to dovolil a trpěl.

Takže dramatický kroužek byl přímo tady na gymnáziu?

To nebyl ani dramatický kroužek. To tenkrát profesor Choura, který nás měl na výtvarnou výchovu, přišel s touto myšlenkou, vybral některé z nás do různých rolí. Já hrál učitele tance a na to vzpomínám celkem rád.

Ještě si vzpomínám, že když jsme psali kompozice z matematiky (čtvrtletní práce), tak mě profesor Maršálek, jakmile jsem práci dokončil, dost důrazně vyhnal z místnosti na chodbu, aby zamezil opisování.

Ještě jsme se o vás dočetli, že jste se z lenosti rozhodl pro studia matematiky. Jak to myslíte – z lenosti?

Protože se nemusíte moc učit, vše je to jednoduché a logicky stavěné. Skutečně by pro většinu třídy měla být matematika na gymnaziální úrovni jedním z nejsnazších předmětů. Třeba v biologii se musíte naučit z paměti hodně věcí, které mezi sebou nemají žádnou anebo jen velmi malou souvislost. V elementární matematice si nemusíte pamatovat, pokud jí tedy porozumíte, téměř nic. Vzorečky jsou tak jednoduše odvoditelné, že se není třeba učit je z paměti. Právě v biflování vzorečků a v jejich aplikacích se nadělá nejvíce chyb. Pro mě byly matematické úkoly něco jako luštění křížovek nebo sudoku, takové hříčky. To ale mluvím o matematice na úrovni gymnázia. Současný výzkum v matematice je něco zcela jiného.

K maturitě jste si navíc dobrovolně ještě vybral fyziku...

Ano, mně tehdy bylo doporučováno profesorem Augustinem, abych šel studovat právě fyziku, až teprve později na vysoké škole jsem si vybral matematiku.

Jakou roli sehrálo gymnázium ve vašem výběru vysoké školy?

Bylo jasné, že to bude buď matematika, nebo fyzika. Dokonce jsem napsal takovou malou práci o kombinatorice čísel, kterou tenkrát hodnotila Karlova Univerzita jako výbornou. A vyhrál jsem také soutěž v Rozhledech (tehdy šlo o velmi prestižní matematickou soutěž s mnoha účastníky, pozn. red.), takže jsem měl o matematiku opravdu zájem.

Jak byste popsal období vašeho studia na vysoké škole? Co pro vás znamená, jak na to vzpomínáte?

Bylo to v mnoha ohledech krásné období. Za prvé jsem byl v novém prostředí: v Praze. Je nutné si uvědomit, že tenkrát nebylo zvykem cestovat, a třeba i vidět Prahu nebylo denní záležitostí. Byl jsem poprvé

v Praze během války, asi ve dvanácti letech. A najednou jsem tam žil. Ze začátku jsem, nutno podotknout, žil velmi jednoduše. Podnájem jsem měl dohodnut se školníkem zdejšího gymnázia. Ten mi ho sehnal a domluvil se s jednou rodinou, kam jsem pak směl chodit večer na polévku. Postupně jsem se stal asistentem na architektuře a pomáhal jsem i na Matfyzu, který tehdy vznikl (se studii jsem začínal ještě na přírodovědecké fakultě). Můj život byl potom zcela jiný, jednodušší. Byl jsem pak také, řekněme, trošku bohatší.

Vzpomínám na to rád, protože jsem si konečně uvědomil, co to je matematika. Já přicházel na univerzitu s představou, že matematika je nějak daná, nějak stvořena. Je to však opravdu naše konstrukce, a to si stále silněji uvědomujete. Obzvláště, když se dostanete do vědeckého proudu a zúčastňujete se té „výstavby“.

A pak přichází rok 1959, vy vyhráváte konkurz a „upisujete se“ súdánské vládě na pět let na tamní univerzitu v Chartúmu. Proč jste se rozhodl právě pro Chartúm?

Protože tehdy bylo těžké, pokud jste nebyl narozen v Praze a neměl jste tam byt, vůbec v Praze žít. Já jsem se mermomocí snažil najít alespoň nějaký kousek sklepa, a to se prostě nedařilo. Dostanete se do stádia, že byste se chtěl oženit, a nemáte žádnou naději na získání bytu nebo na nějaké slušné živobytí. Žil jsem v podnájmu, kde se v mé místnosti netopilo a pro vodu jsem si musel chodit do umyvadla na chodbu, které bylo ráno v zimě zamrzlé. Byly to zkrátka jiné podmínky.

Za druhé mi to i moji profesori schvalovali, protože to byla jedna z mála možností, jak se poučit a dostat se do vědeckého světa. Byly to doby, kdy se kromě sportovců nikdo nepodíval ani do Vídně nebo do Varšavy. Padesátá léta byla opravdu velmi uzavřená doba.

A v této době vy přicházíte do Súdánu. Jaké byly vaše dojmy z Afriky? Muselo to být něco neuvěřitelného, když jste se najednou jako rodák ze Bzí dostal do Afriky.

To bylo neuvěřitelné! Znalosti o Africe tehdy byly téměř nulové. Jediné knížky byly od Hanzelky a Zikmunda, jenže v Chartúmu jsem se dozvěděl, že to, co tam píší, není v mnoha ohledech pravdou. Sám jsem viděl, že to, co napsali o Chartúmu, byly občas nesmysly, které opsali ze starých knih. Jinými slovy, o Africe bylo velmi málo známo, a proto ani o ni nebyl velký zájem. Lidé si ze mě ještě dělali škodolibou legraci: „Co jedeš dělat do Charbínu?“

Vzpomínáte si na svůj první den, kdy jste tam přijel?

Samozřejmě. Pamatuji si na jednoho příjemného Angličana, který tam přijel se mnou. Oba jsme měli na předměstí *Burri* příslibený dům od univerzity, který ale nebyl dostavěný. Tak nás oba umístili do jedné místnosti. Byl to *compound*, taková skupina místností, které nazývali „Pink palace“. Kdysi to bylo sídlo pro britské důstojníky. V té místnosti byly dvě *angarepy*, což jsou domorodé postele, a na stěně dva hřebíky, kam jsem si mohl pověsit kabát. Pamatuji si, že mi tam ráno v botě seděla žabička. Můj kolega to nesnel, vybral zálohy, co nám tam univerzita připravila, a zmizel. Od té doby jsem ho už nikdy neviděl.

Měl jsem tam v té době k dispozici pomoc od našeho konzulátu. V Chartúmu stál jeden volný dům od obchodního oddělení, kam už umístili fotbalového trenéra z Ostravy, který trénoval súdánský národní tým. Dostal jsem tam jednu místnost, než mi přidělila univerzita starý dům v centru, nedaleko univerzity. A příští rok už byl dostavěn ten dům v *Burri*. Čili to začínalo různě, byl to úplně jiný svět. Obzvláště to, že se Súdán koncem padesátých let dostal do krize, bylo ve městě ihned vidět, spousta obchodů byla náhle uzavřených.

A jak se k vám chovali Súdanci, jak vás vnímali?

Úžasně, obzvláště se studenty jsem měl velmi dobré vztahy. Byl jsem jenom o málo starší než oni, neboť mi tehdy bylo dvacet sedm let. Navštěvoval jsem jejich rodiny, a i díky tomu jsem opravdu poznal život v Súdanu. Projevílo se to tím, že se ta přátelství udržela, i přestože řadu let nebyla nijak podporována.

V Chartúmu jsem byl naposledy v roce 2000 u příležitosti velké konference v egyptské metropoli k novému tisíciletí. Dostal jsem pozvání na jednu plenární přednášku, a když jsem už byl v Káhiře, tak jsem se rozhodl se jet podívat, co je nového na univerzitě v Chartúmu. Přijali mne jako „Hollywood star“. Nikde jsem nemusel projít pasovým oddělením, přijelo pro mě auto k letadlu, dokonce jsem měl po celou dobu k dispozici auto s řidičem. Měl jsem na univerzitě několik přednášek. Celá ta péče byla hlavně zásluhou mých bývalých studentů, z nichž mnozí byli členy vlády a měli velký vliv.

Návrat to byl opravdu šťastný, protože jsem tam měl i po čtyřiceti letech hodně přátel. Dokonce i Súdánc Mohammeď, který se na univerzitě staral o občerstvení, mě okamžitě poznal. Takže ten vzájemný vztah mezi mnou a univerzitou byl úžasný.

Také jsem se setkal se svými studenty z Chartúmu, když pracovali v Kuvajtu nebo Saudské Arábii; vždy se ke mně hlásili.

Jak jste snášel odloučení od Československa? Nestýskalo se vám?

Každý rok jsem se vracel zpátky domů. Přijížděl jsem v dubnu, v květnu a v červnu. Je pravda, že to bylo něco nového. Možná, že to dnes tak není, ale v době, kdy jsem byl v Praze, jsem byl zvyklý jezdit každý týden domů za rodiči. Trochu jim pomoci a vzít si s sebou do Prahy buchtu nebo něco takového.

Na nový styl života jsem si ale zvykl, když jsem viděl, jak je to přirozené například pro Angličany. Pro ně to nic nebylo, pro ně bylo cestování život. Odloučení jim nečinilo žádný problém.

Důležité je zmínit, že díky tomuto životu jsem mohl navštívit ohromnou řadu univerzit. Hlavně v Anglii, ale i v Holandsku, ve Švýcarsku nebo v Itálii. Navázat styky a naučit se hodně nového bylo důležité, protože Československo bylo dost uzavřené a bylo velmi těžké například získat pouhou literaturu nebo cizí knihy.

Po návratu domů jste ještě nějaký čas pracoval na Univerzitě Karlově a zúčastnil jste se několika konferencí (např. ve Varšavě). Jak se pak vaše okolí smiřovalo s tím, že po pár měsících odletíte do australské Canberry?

Tenkrát to byla doba „euforie“, neboť docházelo k uvolnění v politickém životě. Najednou bylo možné cestovat, pokud k tomu tedy byl dobrý důvod, kterým bylo třeba pozvání zaručené dostatečným financováním. Na základě přednášky, kterou jsem měl v Polsku, jsem od profesora Bernharda Neumanna jedno takové pozvání dostal. A to rovnou do Canberry.

Je pravda, že jsem to zvažoval, protože jsem se samozřejmě chtěl usadit; měl jsem dceru a prostě jsem chtěl žít normálně v Praze. Jenže situace se sice uvolňovala, ale nebylo jasné, jestli kdybych si za tři roky prosadil prodloužení toho pozvání, by vůbec k odletu mohlo dojít. Situace se potom opravdu změnila. Čili, po delší úvaze jsem se rozhodl, že je to ohromná příležitost. Problémem ale bylo, že tam chtěla letět řada jiných lidí. Nebýt toho, že tato pozvánka byla psána přímo pro mne, tak by tam zcela jistě univerzita poslala někoho jiného.

V Chartúmu to bylo z hlediska vědy těžké, byla tam velká izolace. Ale Austrálie: to bylo něco zcela jiného.

Potom přichází rok 1968. Vy jste byl v té době v Canbeře?

Rok 1968 je jedním z nejdůležitějších časových bodů v mém životě. Můj kontrakt v Canbeře měl vypršet po třech letech. Již po druhém roce jsem dostal pozvání na University of Illinois v Urbaně, což byla další velká příležitost – v mém oboru se tam děly velké věci a působily

tam přední osobnosti tehdejší vědy. A tak jsem tu nabídku rád přijal. Povinnosti tam byly minimální: pouze dvě přednášky, jež byly dohodnuty s tehdeším šéfem univerzity, profesorem Batemanem. V Austrálii jsem podal rezignaci, načež jsem nedostal povolení z Československa a cesta do Ameriky mi tedy byla zakázána. Profesor Neumann byl velkorysý, zapomněl na mou rezignaci a já mohl zůstat na svém místě v Austrálii.

Kdybych byl býval jel na University of Illinois, můj kontrakt by tam skončil v červnu 1968 a v červenci bych se vrátil do Prahy, kde bych potom pobýval i během okupace. Ale můj kontrakt v Austrálii byl do října 1968, takže mě zpráva o okupaci zastihla tam. Teprve na cestě domů do Prahy jsem se rozhodl, že svůj návrat odložím, než se situace vyjasní. Stále jsem měl v Praze hodně přátel, kteří mi vše, co mi přišlo do Prahy, přeposlali. Lodí jsem putoval šest týdnů, abych měl dost času si vše rozmyslet. O kritických anonymních dopisech jsem se dozvěděl, až když jsem přijel do Lisabonu – tam jsem se rozhodl. Nebylo to vůbec lehké, můj otec byl po infarktu, rodiče se těšili na mou dceru, až ji poprvé uvidí. A za těchto podmínek přišel čas se rozhodnout. Bylo před Vánocemi a já byl v Londýně. Navíc bylo na Karlově univerzitě ohlášeno na 19. prosinec mé profesorské řízení: Tři kladné posudky profesorů Jakubíka, Novotného a Vilhelma jsem obdržel už během plavby na Bahamách.

Rozhodl jsem se, že do Prahy už nepojedu. Pomohlo tomu i to, že jsem měl hodně nabídek a jedna z nich se mi obzvláště líbila. Byla to nabídka na Carleton University do Ottawy, kde jsem řadu lidí znal. Původně jsem ji zamítl, protože byla nastavena tak, že jsem měl přijet už z Baham, přes které jsem projížděl. V londýnském hotelu na mě pak čekaly letenky do Ottawy. S návštěvou Kanady nebyl žádný problém, mohl jsem letět hned, a tak jsem tam za dva dny odletěl. Podepsal jsem roční smlouvu, jelikož jsem si myslel, že se pak vrátím domů. Plat mi měli posílat do Londýna, protože nebylo jasné, jestli dostanu pracovní povolení. Takže jsem mohl zatím čekat v Londýně, byť jsem už zaměstnání měl. Vánoce 1968 jsme však s rodinou už oslavili v Kanadě.

Nakonec jsem v Ottawě na Carleton University zůstal. V roce 1970 jsem obdržel dopis od mého přítele, který byl tehdy univerzitním děkanem, příkaz k návratu do Československa a o pár dní později stejný příkaz, tentokrát od ministerstva. Já se ale nevrátil. Odsoudili mě a pak už nepřipadal návrat domů v úvahu.

Cítil jste se po tom všem ještě jako Čechoslovák?

Ale ano, samozřejmě. Naposledy jsem byl v Praze z Austrálie v roce

1966 a potom, myslím, že až v roce 1984. Protože byl můj otec smrtelně nemocný, mohl jsem domů jako cizinec přijet. Jako cizinec, protože jsem ztratil československé občanství, které mi, ačkoli jsem o něj ne žádal, bylo ministerstvem v roce 1990 vráceno.

Nedlouho potom, co jste se dostal do Kanady, jste byl zvolen členem kanadské akademie věd. Co pro vás znamená toto ocenění?

To je samozřejmě to nejvyšší ocenění. Pro mě to tenkrát bylo velké překvapení. Dnes je ten proces takový, že každý, kdo má být jmenován, o tom předem ví, a sám dodává informace, své nejlepší výsledky, na podporu zvolení.

V mém případě to bylo tak, že jsem vůbec nic netušil. Stalo se to ve Frederictonu, což je hlavní město provincie New Brunswick. Byl jsem tehdy dost aktivní v Kanadské matematické společnosti, v té době jsem byl i předsedou vědecké rady a účastnil jsem se schůze Kanadské matematické společnosti. Paralelně s touto schůzí, též ve Frederictonu, probíhala schůze *Royal society of Canada*. A tam mi jednoho dne bylo oznámeno, že jsem byl zvolen akademikem. Dozvěděl jsem se to až přímo na místě, kde se slavnost konala.

Co se ještě hodně změnilo, je výuka matematiky a vůbec přístup k ní. Mohl byste nějak srovnat výuku matematiky, když vy jste studoval na obecné škole nebo na gymnáziu, a výuku současnou?

Já bych se vůbec neodvážil to srovnávat obecně, protože výuka závisí ve velké míře na lokálních podmínkách a především na učitelích. Já jsem měl to štěstí, že jsem měl na matematiku ohromné učitele, které mohu jenom chválit. Na druhou stranu vím, že někteří moji přátelé neměli to štěstí.

V roce 2008 jsem u příležitosti shromáždění učitelů v Srní napsal o této problematice krátký článek, jenž se jmenoval „*Učitelé se tváří, že vyučují, a studenti, že studují*“. Popisovalo to onu nešťastnou situaci, jež vládne na mnoha školách, kdy učitel nezná odpověď na jednoduché otázky, a tím pádem odrazuje žáky od svého předmětu. V matematice se to bohužel také stává. Právě z tohoto důvodu často slyšíte slova jako: „Matematika je strašidlo“, a někteří lidé se dokonce chlubí tím, že v matematice nebyli dobří. Já se ihned nato zeptám: „A jak vám šla biologie?“, ale tím už se nepochlubí, že z biologie třeba také propadali. Ale že propadali z matematiky, to je pro ně velká sláva. Tak to bohužel je.

Je nutné klást hlavní důraz na to, aby matematiku vyučovali jen plně kvalifikovaní kantoři. Nestačí pouze mít dané znalosti, nutná je také ra-

dost z toho, že je mají, a tím pádem přenesou tu radost na celou třídu. Nejhorší je, když je učitel otrávený z toho, že musí učit. Takového mají zrovna odvolat, protože pak je otrávená celá třída. Je nutné přenášet radost z daného předmětu a činit ho tak zajímavým.

Pokud je to možné, mohl byste přístupnou formou popsat, jakým oblastem matematiky jste se během života nejvíce věnoval?

Velmi si vážím, že otázku uvádíte slovy „pokud je to možné“. Být ve své odpovědi stručný, přesný a výstižný by bylo snadným řešením. Bohužel by ale nutná dávka speciálních termínů zcela znemožnila pro širší veřejnost porozumění. Jeden z vedoucích matematiků-didaktiků Paul Halmos vyjádřil potíže s komunikací stručnou poznámkou: „Je mi líto, že i vzdělaní lidé nevědí, že můj předmět existuje.“ Proto bude snad nejlépe, když sdělím stručně, že jsem pracoval především v algebře, abstraktní algebře s důrazem na otázky teorie reprezentace. Tam jsem též dosáhl největších úspěchů, které mi umožnily přátelská setkání a plodné diskuze s vrcholnými světovými matematiky, jako byl Izrael Gelfand, Alexander Grothendieck, Jean Dieudonné, Kiiti Morita, Saunders MacLane, Garrett Birkhoff a desítky dalších.

Co byste poradil studentům střední školy, které baví matematika a rádi by šli ve vašich stopách a stali se výbornými matematiky?

Každý student si musí najít svou vlastní individuální cestu. Několik zásadních rysů však zdůraznit můžeme. Jediný způsob, jak se učit matematiku, je dělat matematiku. A matematiku je možno dělat nejen vlastním studiem, ale mnoha jinými, často prospěšnějšími a efektivnějšími způsoby, jako je vysvětlování náročných partií navzájem, tj. jeden druhému, či obecné diskuze o studijních materiálech, učebnicích, přednáškách, člancích. Jádro matematiky tvoří konkrétní příklady a konkrétní problémy. Za mého mládí byly Rozhledy matematicko-fyzikální (tedy tehdejší Rozhledy matematicko-přírodovědecké) součástí učebního procesu. Netrpělivě jsme očekávali vydání každého čísla. Studenti by na této tradici měli trvat. Učitelé mezi sebou diskutovali, jak nejlépe využít články určené na podporu výuky matematiky, které potom se studenty podrobně probírali přímo ve třídě či v zájmových kroužcích. Takový proces vede k důkladnému porozumění matematickým základům tak, jak je vynikajícím způsobem popsáno profesorkou Liping Ma v knize [2], kterou nedávno přeložil do češtiny Jiří Rákosník. Tuto knihu by měla mít ve své knihovně každá základní a střední škola. Do velké míry by pomohla zabránit povrchnímu biflování vzorečků, které je bohužel stále samozva-

nými didaktiky obhajováno. Přispěla by navíc k porozumění souvislostem mezi jednotlivými oblastmi matematiky, mezi algebrou, geometrií, kombinatorikou atd. Nikdy nezapomínejte, že nejdůležitějším článkem výuky matematiky je sám učitel! Važte si dobrých učitelů! V současné době je organizována celá řada akcí, které podporují výuku a znalost matematiky, včetně olympiád, korespondenčních seminářů a tematických táborů. Využívejte jich, zúčastňujte se jich. Budete překvapeni, jakou radost vám hlubší porozumění novým poznatkům přinese.

Prozradíte nám, na čem pracujete a čemu se v současné době věnujete?

Budu velmi stručný z řady důvodů, z nichž neposlední je skutečnost, že moje pracovní tempo se neúprosně zpomaluje. Ještě donedávna jsem byl činný v řadě matematických časopisů. Nyní jsem zůstal věren pouze práci v redakci Czechoslovak Mathematical Journal. Současná světová „zdravotnická“ situace stěžuje spolupráci s mými zahraničními kolegy. Hodně úsilí tedy věnuji dokončení projektů, které jsem v minulosti načrtnul a léta odkládal. „Úklid“ pracovní rovněž zabírá nemalý zlomek mé činnosti. V současné době se však převážně věnuji spolupráci s učiteli českých základních a středních škol. Rád bych přispěl ke zlepšení výuky matematiky a čelil jejímu dalšímu zhoršování. Snažím se pomáhat učitelům matematiky v jejich obtížné práci. Věřím, že příprava vhodných, pro studenty užitečných a atraktivních témat, která zdůrazňují často opomíjené, ale velmi důležité pojmy, jako jsou zobrazení, symetrie, podobnost apod., je jednou z dostupných cest, jak učitele podpořit. Pracuji též na manuálech popisujících nový přístup k některým důležitým tématům a nové postupy v jejich efektivní výuce. I to by mělo přispět ke zvýšení kvality výuky.

Pane profesore, je něco, co byste chtěl vzkázat čtenářům RMF, tedy zejména středoškolským studentům?

Rád bych všem čtenářům popřál hodně úspěchů a potěšení ve výuce či studiu matematiky či fyziky, hodně prospěchu z úsilí, které redakce Rozhledů vkládá do spolupráce se svými čtenáři. Využití vzájemné spolupráce zřetelně přispěje ke společnému cíli, ke zlepšení a zabránění postupující degradaci výuky matematiky. Rozhledům děkuji za vynikající práci v podpoře učitelů matematiky základních a středních škol. Přeji jim, aby pokračovaly v úspěšném rozvoji a znovu zaujaly v každé škole stejně vlivné místo, jako tomu bylo v minulosti.

Rozhledy se obracejí též ke studentům. Milí studenti, hojně tento zdroj ve spolupráci se svými učiteli využívejte!

MATEMATIKA

Děkujeme za rozhovor a za redakci Rozhledů přejeme pevné zdraví a mnoho elánu do další matematické i didaktické práce!

Literatura

- [1] Bečvář, J.: Rozhovor s prof. Vlastimilem Dlabem. *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, 62 (2017), č. 2, s. 129–144.
- [2] Ma, Liping: *Znát a učit elementární matematiku: Jak učitelé v Číně a ve Spojených státech rozumí základní matematice*. Překlad J. Rákosník, Galileo, sv. 77, Academia, Praha, 2021.
- [3] Procházka, L.: Šedesátiny profesora Vlastimila Dlab. *Matematica Bohemica*, 117 (1992), č. 4, s. 429–435.
- [4] Seznam publikací prof. Dlab. Dostupné na: <https://people.math.carleton.ca/~vdlab/>, <https://www.delta42.com/VlastimilDlab/2020.Dlab.c.v.pdf> (poslední verze), http://www.gytu.cz/postnuke/upload/CmodsDownload/files//Almanachy_z_vyroci/Almanach_2018.pdf